

Krúdy

Márai Sándor

1

Élete végén a Templom utcában lakott, a kurta óbudai utca egyik földszintes házában, melynek ablakai egy külvárosi éjszakai kávéház bejáratára nyíltak. A kávéházban évtizedeken át a fürdősök, dögönyözők, zsokék, a pesti éjszakából kapatos fejjel Óbudára zarándokolt kispolgárok találkoztak az éjjeli órákban. A tulajdonos színésznek készült, s néha személyesen is fellépett kávéházának zenekari emelvényén, az éjszakának ez útszéli, parányi színpadán, és saját szerzeményű dalait énekelte. Az első teremben öreg zsokék biliárdoztak. Itt szeretett ülni, éjfél után, hazatérés előtt, üveg sör mellett. A kerek, fekete márvány kávéházi asztalra könyökölt, sört ivott, és nézte a biliárdozókat. Legszívesebben egyedül ült, mindenfajta társaság zavarta. A zsokék és pincérek ismerték kedvteléseit, és tisztelték magányát. Órákon át tudott egyedül ülni sör vagy bor mellett, s hallgatni. De nagyon szerette elnézni, ha a részeg virtuskodók éjfél után verekednek. A kávéházban ismerték az öreg író passzióit, s néha mesterséges verekedéseket rendeztek tiszteletére. Óbudán még pártolják az irodalmat.

Mikor regényt írtam a varázskörről, mely személye és műve titkát magába zárja, sűrűn eljártam Óbudára, fölkerestem élete utolsó éveinek színhelyét. Óbudának ma sincs közvetlen köze Budapesthez. Külön erkölce van,

légköre, életformái. Az emberek itt még valódi, évszázados, gondosan pincézett és fedett, gyakran tatarozott, sárgára mázolt földszintes házakban laknak, mindenkinek van pincéje, ahol káposztát gyalul és bort fejt, s az öslakosok fütyülnek mindenfajta romantikára. Csak a Tabánból, Vízivárosból kikopott lumpok keresik még itt is a romantikát, s az álírók, akik azt hiszik, hogy a világ alkalmazkodik érzelgős hangulataikhoz. Az óbudai ember terebélyesen él, s tudja helyét az életben. Ez a költő úgy menekült e vaskos valóságba, mint a világtól megriadt gyermek a szülői ház bizalmasságába. Éjjel, ha megtért a városból, a kártyások, a bormérések, a szerkesztőségek világából, betért az óbudai kávéházba, megivott néhány üveg sört, elnézte a biliárdozó zsokékat vagy a bajvivó dögönyözőket, aztán hazament a földszintes Templom utcai házba. Itt élt, oly egyedül, mint a szentek és a költők. Fia egyszer ezt mondta ez egyedüllétről:

– A papa oly magányos volt a végén, mint Beethoven.

Ebben a magányban, mely sűrű volt, és szenvedély, vágy nem tudta már megzavarni, mindent tudott a világról, mint a nemes fenevadak a barlangban. Mindent tudott a magyarok szokásairól, Árpádtól napjainkig. Tudta, ki az új díva a városban, melyik költő hazudik műveiben és a kávéházban, ki az új gazdag ember, s miféle haszontalanságra és hiúságra költötte el vagyonát és világi hitelét a tegnapi valamelyik ködlovagja. Mindent tudott, egy frakkja volt, két sötét ruhája, tizenöt inge, néhány Jókai-regénye. Az irodalomról is tudott mindent, de erről nem szeretett beszélni. Az ember, ha szermermes és nemes anyagból való, nem szívesen beszél arról, ami igazán fontos számára.

A nagyközönség tudatában úgy élt, mint a hangulatok mélyhegedőse, külön író, kinek nincs köze semmiféle

divathoz. Életében nem volt soha különösebben népszerű. Csak az írók szektája becsülte, s az a néhány olvasó, aki annyira ért a betűhöz, mint az írók közül is kevesen. Ez a szekta áhítattal olvasott minden sort, mely a magányos író műhelyéből napvilágra került. Lila tintával írt, sűrűn rótt, apró betűkkel. Kézírása szabályos volt, semmi nem árulta el a külzeten a műgondot és viaskodást, mellyel e sorok készültek. Halála után rövid időn át a mély csönd ködfüggönye fedte el nevét és művét. E csöndön át, kezdetben bátortalanul, később mind tisztább, erősebb szólammal hallatszott át művének zenéje. Mert ez az irány teljesen zenei, szólamok vonulnak át a lazán összefűzött történeteken. E szólamok makacs és öntudatos ismétlődéssel hangzanak fel művében. Megdöbbszentően tudatos író volt. Tudta, hogy az irodalom mindenekfölött égi üzenet. A valóságot feldolgozzák és hűségesen kifejezik a statisztikusok is. S éppen ez az író, aki talán minden kortársánál többet, kegyetlenebbet és megbízhatóbbat tudott az emberi élet valóságáról, a téveszmékről, melyek gyilkos kórnál is hatékonyabban pusztítják az emberek életét, a szerelemről és fönségről, az ételekről és a pénzről, a magyar tájakról és a magyar lakóházak titkos szokásairól, a magyarok, svábok, ruszinok, szlovákok, rácok életformáiról, éppen ez az író tudta azt is, hogy a valóság csak akkor teljes, ha megkeressük a zenei tartalmat az élet tömpe és vaskos tüneteményei mögött. Mondataiban úgy sugárzik ez a néma zene, mint a villanyosság a világűrben. Akárhol nyitjuk fel könyveit, minden oldalon, minden sorában érezzük ezt a titkos áramot. Most a szerelem villanyütése ad szikrát, most a magyar ősz esőzése kezd szólani, mint egy alvilági zenekar, most a tél kurjongat. Alakjai, ezek a nagyon is testies, a test minden szomorú, nyomorú és fönséges titkát egy öreg mütősnő bizalmasságával és kö-

zönyével feltáró és ismerő alakok, szívükben mélyen őriznek egy titkot, melyet az író sem tud szavakkal elmondani. Ilyenkor hangzik fel művében az a néma zene, mely írásainak legmélyebb értelme. Hősei néha zöldpaprikát esznek, fokhagymás májas kolbászt, s egy tenyeres-talpas külvárosi vendéglősnének teszik a szépet, de az élet minden útszéli változatában is zeng és sugárzik körülöttük Krúdy világának légköre, ez a szférikus légkör. A magyar életnek és a magyar tájnak külön világúrt adott, mintegy feloldotta a magyar glóbuszt a tehetetlenség és a nehézkeedés törvényének vonzása alól.

Nyissuk fel valamelyik könyvét, s engedjük, hogy átjárja eszméletünket ez a szünet nélkül áradó, az eszmélet és emlékezés titkos műhelyéből elapadás nélkül sugárzó szólam. Hősei legtöbbször oly révedező, messzire tekintő arckifejezéssel lépnek eléink, mintha máshova figyelnének. Lagziról beszélnek, ételekről, ünnepekről, a hétköznapok feladatairól, de tekintetük olyan, mintha szívükben eljegyezték volna magukat egy emlékkal, melynek varázsától nem tudnak többé szabadulni. Krúdy minden regényhőse titkot őriz szívében. Nem ismerek író, aki olyan csalhatalan biztonsággal érzékelt volna a valóságot, mint ő, s ugyanakkor olyan öntudatosan megtagadta volna a valóság törvényeinek érvényét az élet mélyebb térfogata, az emlék, a vágy és a képzelet birodalma fölött. Hősei állandóan úton vannak két életcél, két város, néha csak két vendéglő vagy fogadó között. Ez a kóborlási hajlam életük és regényességük egyetlen, igaz tartalma. Két világ között vonulnak, s szívesen bámulják rokonhajlamú égi társaik, a vadludak vándorútját az őszi égen. Két emlék között vándorolnak, postakocsin, gyalog vagy az álmok ködfogatján. Borízű hangon kérnek a fogadóban vörös bort és fejsajtot a csaplárosnétól, de

zsebükben és szívükben elérhetetlen úticélok titkos menetrendjét őrizgetik. Dörmögve bandukolnak az élet és a halál két partja között, oly magányosan, oly messzire néző pillantással, ahogy csak a jellemes emberek tudnak egy emlék után nézni.

A valóságot kevesen rögzítették úgy, mint ő, de senki nem oldotta fel olyan tudatosan mélyebb, zenei értelemben, mint ez a költő, kinek látomásai a magyar sors, a magyar élet és létezés legnemesebb tájait és alakjait mutatták meg. Most megszólal, és csend lesz szava nyomán. Az élet zshivaja elhal. Valahol magyarul beszélnek, egy nő halkán mond valamit, egy utcát látunk, a tücskök zenéjét halljuk. Egy férfi felel, s megkezdődött a varázslat. Ülünk csendesen, figyeljünk.

2

Krúdy posztumusz, újonnan kiadott könyvét olvasom, *Szindbád megtérését*. Hasalva olvasom, csillogó szemmel, mint kamaszkoromban Jókait.

A halottak mostanában sokat és jól írnak. Divatos szerzőnk Kosztolányi. De Tolsztojt is kapkodják. Krúdynak még nincs itt az ideje. Inkább csak az ingyencek olvassák. Az olvasók nagy többsége még nem fedezte fel ezt a kincsesbányát, nem ismeri e nagy-nagy művészt, ezt a csodálatos bőségű, gazdagságú és nemességű magyar író, akihez fogható a világirodalomban is kevés akad csak. Vannak nagyobb lélegzetű írók, hősiesebbek – bár egyre inkább hiszem, hogy az irodalmi hősiesség nem a mondanivaló heroizmusán, hanem a megmunkálás minőségén múlik –, vannak műveltebbek. De gazdagabb egy sincsen.

Olvasom Szindbád kalandjait, percenként fölnevetek és elérzékenyülök. Itt az ideje, hogy Krúdyt kiemelje egy avatott kéz abból az anekdotikus mondanépből, melyet személye köré vontak kortársai, az írók, nők, zsokék, pincérek, mondavilágának lézengő árnyalakjai. Már-már úgy emlegetik, mint egyfajta író-bohémet, kinek személye körül a multságos történetkéik tucatjával villóznak, s ezek a történetek talán multságosabbak és érdekesebbek, mint műve. A valóságban Krúdy legkomolyabb íróink egyike. Minden egyes sora ugyanabból az anyagból készült – nagy szó ez, mert rengeteget írt, talán száz kötetet is –, s ez az anyag a szintiszta, időtlen irodalom. Nem, bizonyosan nem „cselekményes” író: Krúdy műveiben a cselekmény az író lelkének áradása. Nincs egy fáradt sora, balkezes hasonlata. A holdról ír vagy egy kéményről, egy bolond nőről vagy a tárgyokról, melyek az emberélet útján kallódnak, a babonákról, az emberek rögeszméiről, a férfiak és nők öncsalásáról és hazugságairól: mindig az igazat mondja, oly kísérteties tudással, tárgyismerettel, mintha valamilyen képtelen lexikon címszavait magyarázná. Amit megérint, varázsosan tündökölni kezd. Az út szélén egy eldobott, kitaposott sarut lát: s mintha az emberi élet végső jelképét észlelné és magyarázná. Egy nő kacsát süt kedvesének: az élet egyszerűségéről és bonyolultságáról nem lehet többet mondani. Olyan írói anyaggal rendelkezik, mint a legnagyobbak. Értesültsége, a világ és az emberek dolgairól szerzett ismereteinek bősége elképesztő. Varázsló élt közöttünk, benézett a kéményeken át, dörmögve ténfergett a holdfényben, s mindent tudott rólunk, élőkről és holtakról, mindent. Élvezzétek és csodáljátok.

Arra gondolok, olvasás közben, milyen boldog lehet egy nemzet, melynek ilyen nagy írója van! Kisebb nem-

zetek jogos elégtelenséggel bizonyíthatnák az élethez való jogukat ilyen rangú és jelentőségű író jogcímén. A magyar irodalom egymagában jogcím a világ népei között a magyarság létezéséhez. Krúdy műve úgy emelkedik az időben, mint egy időtlen, titokzatos anyagból faragott szobor. Egy napon megértik, hogy a legnagyobb volt, a legnagyobb írók és a legjobb magyarok egyike.

Drága Szindbád!... Mesélj! Még! Hogyan is mondd: legokosabb olyan nőt elvenni, kinek első férjét felkötötték? De hiszen ezt magam is pontosan így gondoltam; csak nem tudtam ilyen jól megmondani.

(1946)